

Litteratur

Myndigheter kan skriva begripligt!

För den som tvivlar på att det går att förändra myndighetsspråket är Språkvårdsprojektets rapport *Visst går det att förändra myndighetsspråket* uppmuntrande läsning. I rapporten, som publicerades i höstas, redovisas för det språkvårdsprojekt som bedrevs på ett antal myndigheter i Sverige under åren 1989–1992. I projektet ingick en kronofogdemyndighet, en polismyndighet, en länsstyrelse och Riksskatteverket. Syftet med projektet var att ta reda på hur man skall gå till väga för att förändra myndigheternas texter och skrivvanor. Resultatet av det här arbetet visar att det faktiskt går att ändra på språkvanor om man har de rätta metoderna och strategierna. Ett lyckat slutresultat förutsätter dock att alla på myndigheten är intresserade av att ändra sina skrivvanor – också cheferna. Om chefen inte är positivt inställd har språkvårdande insatser bara tillfällig verkan och mycket snart återgår myndigheten till gamla skrivsätt.

Rapporten innehåller många autentiska exempel på krångliga texter och förslag på hur de kan skrivas om. Boken tar inte enbart upp frågor om ordval och meningsbyggnad utan här diskuteras också textdisposition och valet av perspektiv. De flesta brev som går ut från en myndighet till den enskilde medborgaren är skrivna utifrån ett myndighetsperspektiv. För tjänstemannen ter det sig som det enda naturliga. Det betyder t.ex. att ett besked om beslut gärna disponeras kronologiskt, så att ärendet beskrivs i den ordningsföljd myndigheten behandlat det. Det här betyder alltså att svaret placeras sist trots att det är det som från mottagarens synpunkt är viktigast.

Ett annat exempel på myndighetsperspektiv är användningen av ord och uttryck i en annan betydelse än de har i allmänspråket. Verbet *utgå* t.ex. kan ha olika betydelser beroende på vem som använder det. När tjänstemannen skriver "ersättning utgår" är det för honom en rimlig användning av ordet eftersom pengarna lämnar myndigheten. För medborgaren är det däremot lika rimligt att tolka uttrycket som att han inte får någon ersättning.

Ett kapitel i boken handlar om hur lagar och mallar styr språket i myndigheternas texter. "Om jag håller mig till lagen så blir det i alla fall rätt" resonerar man ofta på myndigheter om man inte riktigt vet hur man skall formulera sig. (Hos oss kan man dessutom vid översatta texter alltid ursäktas sig med att originaltexten också är krångligt skriven). Står det t.ex. "vid äventyr att" i lagen använder myndigheter oftast det uttrycket i stället för "med risk att", även om det första uttrycket är både ålderdomligt och svårbegripligt.

Det är enklare att skriva krångligt än att skriva klart, det vet vi alla. Med några belysande räkneexempel visar rapporten att det likväl i längden lönar sig att satsa på en bra text. En klar och koncis text sparar tid åt läsaren och ger anledning till färre frågor. Ett enda omarbetat standardbrev kan bevisligen spara flera arbetstimmar i veckan också för den myndighet som skrivit brevet.

Visst går det att förändra myndighetsspråket är alltså en bok som kan rekommenderas till alla språkintresserade, och alldeles speciellt till personer på chefsnivå.

Språkkonsulterna som jobbat med språkvårdsprojektet och som författat boken är: Åsa Wedin, projektledare, Barbro Ehrenberg-Sundin, språkexpert i regeringskansliet, Kerstin Lundin, Marianne Sterner och Ingela Tykesson-Bergman. Boken kan beställas från Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm. Fax 08-20 50 21, tfn 08-690 90 90.

ES

Visst går det att förändra myndighetsspråket! En rapport från Språkvårdsprojektet. Finansdepartementet. Ds 1993:61. Stockholm 1993. 86 s.

Fackspråk

Det förefaller vara en inrotad fördom hos många språkforskare att fackspråk inte är särdeles intressanta ur språkvetenskaplig synvinkel. Genom samhällsutvecklingen har emellertid fackspråken fått en allt viktigare roll i våra liv och det är av den anledningen redan av rent praktiska skäl viktigt

att fackspråk och facktexter analyseras språkvetenskapligt. Språket reflekterar vårt sätt att tänka och fackspråken utvecklas som ett medium genom vilket människan erövrar världen och uttrycker nya, kanske aldrig förut tänkta tankar. Ett fackspråk är alltså inte utan vidare en primitiv, förenklad variant av allmänspråket. Att fackspråket uppvisar många språkvetenskapligt och även ur andra synvinklar intressanta egenskaper dokumenteras väl i Christer Lauréns bok *Fackspråk. Form, innehåll, funktion*. Boken har sitt ursprung i ett projekt vid institutionen för nordiska språk vid Vasa universitet (Vaasan yliopisto). Projektet startades av Christer Laurén och Marianne Nordman år 1981 och resultaten har dokumenterats i en mängd artiklar av vilka ett flertal publicerats utomlands (Sverige, Danmark, Tyskland, Frankrike, Belgien). År 1992 utkom boken *Svenskt fackspråk* (Studentlitteratur, Lund) av Marianne Nordman. Denna bygger huvudsakligen på den empiriska delen av ovan nämnda artiklar medan Lauréns arbete ger de teoretiska aspekterna en mera framträdande roll.

Lauréns bok omspanner ett mycket omfattande område av olika aspekter. Centrala är naturligtvis de rent språkvetenskapliga synpunkterna, grammatik, textlingvistik osv., men ämnets natur, dvs. det faktum att fackspråk endast kan behandlas i relation till de fackområden de berör, för in Laurén på vetenskapshistoriska och teoretiska resonemang med vid räckvidd utöver språkvetenskapens och fackspråksforskningens domäner. I en kort anmälan är det tyvärr omöjligt att gå in på alla aspekter.

I boken redogörs inledningsvis för forskningen inom fackspråk i Europa varvid särskilt den tyskspråkiga forskningens betydelse framhävs. Eftersom den engelskspråkiga språkvetenskapens ställning har varit så stark i den nordiska länderna är det kanske därför inte så märkligt att man först sedan 1980-talet kan tala om fackspråksforskning rörande svenskan i egentlig mening. För närvarande finns två större projekt, ett i Uppsala (Britt-Louise Gunnarsson) och det av Laurén och Nordman ledda projektet i Vasa, vilket ingående presenteras. Inom detta projekt undersöks juridiska, ekonomiska, datatekniska, eltekniska, kommunikationsteoretiska och språkvetenskapliga texter. Dessa texter (teknolekter) indelas vidare i texttyperna vetenskapliga artiklar, handböcker och läroböcker (på högskolenivå). Det är intressant att se hur tydliga samband man kan påvisa mellan fackområde och texttyp å ena sidan och språkstruk-

tur å andra sidan. Så har t.ex. texter från fackområden med möjligheter till högre generaliseringsgrad en högre termfrekvens, medan å andra sidan termförråd och syntaktisk komplexitet förefaller stå i omvänd proportion till varandra. Intressant är också att se hur starka latinet och tyskan är som långivare för termer i svenskan medan engelskan inte är så dominerande som man gärna föreställer sig. Flera av kapitlen kunde uppenbarligen utvidgas till självständiga arbeten, och det är kanske också avsikten i framtiden.

Boken *Fackspråk. Form, innehåll, funktion* är ett mångfasetterat och intressant arbete som inspirerar till fortsatt forskning på området. Den har också en stark internationell förankring. Den förutsätter vissa baskunskaper i fråga om lingvistik, men kan för övrigt rekommenderas för alla som vill fördjupa sig i svensk fackspråksforskning. Inom universitetsutbildningen kan den användas inom de fördjupade studierna och kanske framför allt inom forskarutbildningen. Av naturliga skäl utgör den ovan nämnda boken *Svenskt fackspråk* av Marianne Nordman ett viktigt komplement.

Henrik Nikula

Christer Laurén, *Fackspråk. Form, innehåll, funktion*. Studentlitteratur, Lund 1993. 186 s.

Statsnamn och nationalitetsord

Sovjetunionens sönderfall och de stora omvälvningarna i Östeuropa har aktualiserat länder och regioner som de flesta språkbrukare tidigare sällan kommit i kontakt med. Nu får vi däremot dagligen i våra tidningar läsa om (krigs)händelser i stater såsom Kazakstan, Kirgizistan, Uzbekistan, för att inte tala om Serbien och Bosnien-Hercegovina. Också de baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen har varit högaktuella under de senaste åren, inte bara för journalister som rapporterar från dessa länder utan också för många myndigheter, företag och privatpersoner. Därför är det många som i dag frågar sig om det heter Moldavien eller Moldova, om Tad(z)jikistan skrivs med eller utan bokstaven z, om Tjeckien är ett officiellt namn, vad man skall kalla invånarna i Estland osv.

Svar på de här frågorna och många fler får man i Nordiska språksekretariatets lilla skrift *Statsnavne og nationalitetsord*. Det nyutkomna häftet är en reviderad och utvidgad utgåva av *Statsnavn*

och *nasjonalitetsord*, som kom ut 1987. Häftet innehåller en alfabetisk lista över namn på stater (med utgångspunkt i läget 1993) och motsvarande *nationalitetsord*, dvs. invånarbenämningar och *nationalitetsadjektiv*. Listan omfattar namnformerna på danska, norska, svenska, finska och isländska. Utöver självständiga stater tar listan upp de nordiska självstyrda områdena Färöarna, Grönland och Åland och ett område vars status fortfarande då häftet gick i tryck var oklart, nämligen Serbien.

Statsnavne og *nationalitetsord* kan beställas direkt från Nordiska språksekretariatet eller Svenska språkbyrån.

ES

Statsnavne og nationalitetsord. Nordisk språksekretariats skrifter 17. Nordisk språksekretariat. Oslo 1994. 39 s.

Att förstå varandra i Norden

Den nordiska språkgemenskapen är någonting som vi nordbor är stolta över och gärna talar om särskilt inför icke-nordbor. Tänk att ca 23 miljoner människor i de fem nordiska länderna (plus de självstyrda områdena Färöarna och Grönland) kan tala ett av språken danska, norska och svenska och göra sig förstådda av dem som använder de två andra språken! Man behöver med andra ord bara lära sig tala ett av språken och sedan räcker det med att man lär sig förstå de två övriga. Det låter lätt och bra, inte sant, men det har visat sig att grannspråksförståelsen inte alltid fungerar helt tillfredsställande i praktiken.

Majoriteten av nordborna kan tala sitt modersmål i samvaron med varandra, medan inemot en fjärdedel har ett av språken finska, samiska, färöiska, isländska eller grönländska som modersmål. För finnar är svenskan det språk som i första hand blir aktuellt som nordiskt umgängesspråk, medan färingar, grönländare och islänningar oftast talar danska. De flesta samer behärskar ett eller flera av språken finska, norska och svenska.

Speciellt för de grupper som inte har ett skandinaviskt språk som modersmål kan talet om den välfungerande nordiska språkförståelsen te sig något överdrivet. Undersökningar visar att också danskar, norrmän, svenskar och finlandssvenskar har vissa problem att förstå sina grannars språk. Dels kan det handla om att lyssnaren inte känner igen orden eftersom uttalet skiljer sig, dels kan

svårigheterna bero på att ordförrådet inte är detsamma.

Det finns många ord som inte är gemensamma för alla de tre skandinaviska språken utan bara förekommer i ett eller två av dem. En finlands-svensk kan t.ex. undra vad en norrmän menar då han förklarar att han tycker att någonting är ett lyckat *tiltak* eller en *skuffelse*, eller vad dansken avser då han säger att någonting kostar *halvfjerds* kronor osv.? Dessutom finns det många så kallade falska vänner, dvs. ord som har olika betydelse i olika språk, såsom t.ex. norskans och danskans *rolig* som på svenska är det samma som 'lugn' och norskans *tull* som på svenska motsvaras av 'struntprat' eller 'dumheter'.

De nordiska språknämnderna, Nordiska språksekretariatet och Nordiska språk- och informationscentret står bakom den nyligen utkomna reviderade och utvidgade upplagan av *Att förstå varandra i Norden*. Den som deltar i nordiska möten får här råd i hur han skall tala inför en nordisk publik och vad han bör undvika. Boken diskuterar bl.a. vad det egentligen innebär att tala nordiskt och ger läsaren råd om de enskilda språken. Tolkning vid nordiska möten och den nordiska språkkonventionen diskuteras också. Efter som boken dessutom är försedd med en dansk-norsk-svensk ordlista med drygt 400 ord som är vanliga i mötes- och konferenssammanhang, kan envar som deltar i nordiskt samarbete ha nytta av den. Huvudförfattare till skriften är Catharina Grünbaum. För de avsnitt som kommit till sedan den ursprungliga versionen svarar Mikael Reuter.

Den finska versionen av boken kom ut 1990 och den heter *Kieliavain Pohjoismaihin*. Båda böckerna kan beställas från Nordiska språk- och informationscentret.

ES

Att förstå varandra i Norden – språkråd till nordbor i nordiskt samarbete. En handledning utgiven av Nordiska rådet, Nordiska språksekretariatet och Nordiska språk- och informationscentret. Stockholm 1993. 55 s.

Östländska dialektstrukturer

"Herren förbarne sig öfver dem; de hafva allesamman gjort ett förskräckligt våld på vårt sköna modersmål. [...] Deras språk är oförklarligen fult och förvisso makalöst på hela den vida jorden." Så här kommenteras språket i Brändö i Åbolands nordöstra skärgård av den tidige dialektupptecknaren Petter Solstrand 1880. Nu har denna "besynnerligt säregna och fula dialekt" fått sin vetenskapliga beskrivning; Eva Sundberg har utkommit med *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård*.

Boken är den första utförligare åländska dialektbeskrivningen på över hundra år. Nu liksom då, Anton Karsten, *Köarsmålet* (1891), är det fråga om en av de relativt väl bevarade dialekterna längst österut i landskapet. Författaren arbetar sedan 1982 som lärare i Brändö och bör alltså känna sin skärgårds folk och språk.

Brändödialekten är naturligtvis inte någon makalöst ful dialekt, tvärtom. Däremot är den makalöst ålderdomlig; den är utan tvivel den ålderdomligaste bland de nutida åländska dialekterna, och säkert också den bäst bevarade. Dialekterna på fasta Åland är sedan länge utjämnade till ett slags åländskt standardspråk med ett varierande inslag av lokala särdrag. Men också det en gång isolerade ösamhället Brändö har under de senaste decennierna genomgått omvälvande förändringar, vilket bl.a. avspeglar sig i en alltmer utjämnad språkform. Den yngre generationens språk är starkt influerat av svenska från andra håll: fast-åländskt standardspråk, finlandssvenska och rikssvenska: "Barnen dom pratar bättre. Dom pratar ett annat språk", konstaterar en av Eva Sundbergs informanter.

Boken beskriver en dialekt som nu ligger en generation bakåt i tiden: det genuina Brändömålet. Den gamla dialekten talades allmänt i kommunen ännu kring 1960 men lever numera kvar bara bland den äldsta generationens brändöbor. Personer födda efter ca 1965 talar inte det genuina målet.

För beskrivningen av Brändömålet har Eva Sundberg följt den strukturalistiska modell som Bengt Loman introducerade vid Svenska institutionen i Åbo och som hans elever (bland dem Eva Sundberg) använde i en rad pro gradu- och licentiatarbeten på 1970- och 1980-talet. Också Eva Sundbergs arbete torde ursprungligen ha varit tänkt att bli en licentiatavhandling.

Det handlar i de här strukturalistiska dialekt-

beskrivningarna i stor utsträckning om fonemanalys, fonotax och morfofonematik: en kylig och litet mekanisk språkbeskrivning där språksamfundet och språkbrukarna lätt hamnar i skymundan och där de språkhistoriska och dialektgeografiska sammanhangen tilldelas en underordnad roll, eftersom dialekten beskrivs som ett språkssystem för sig. Så förhåller det sig också i Eva Sundbergs beskrivning av Brändömålet. Hon närmar sig sitt objekt förutsättningslöst, som om språket var isolerat i tid och rum – ungefär som om det gällde att beskriva en tidigare okänd munart någonstans i den polynesiska övärlden.

Boken syftar till att vara en vetenskaplig beskrivning av dialektens språkssystem, men författaren hoppas att den också kan nå en vidare läsekrets och att den "ska bli till glädje och intresse för läsarna, både för dem som behärskar dialekten och för dem som vill stifta bekantskap med den". Som strukturalistisk dialektbeskrivning håller den väl någorlunda måttet – också om den innehåller oförlätligt många feltolkningar, tryckfel och rent slarv – men som introduktion till brändömålet för en person som inte är förtrogen med strukturalismens teknik och terminologi fungerar den inte mer än delvis, bl.a. därför att författaren inte alls försöker undvika (eller förklara) de mest speciella facktermerna; här finns alltför mycket av "fonetisk", "fonematisk", "fonologisk", "morfofonematisk" och "fonotaktisk" för att normalläsaren skall ha möjlighet att få full behållning av arbetet. Det går faktiskt att beskriva dialekt på ett sätt som tillgodoser språkvetarens krav men samtidigt ger lekmannen en chans att hänga med i resonemangen; det har Ann-Marie Ivars visat med *Närpesdialekten på 1980-talet* och Kurt Zilliacus med *Åboländska*.

Sundberg satsar i stort sett hela sin stora bok på att beskriva dialektens ljud- och formstruktur. Det är för all del grundläggande ting i alla språk, men måste det redovisas så här detaljerat på bekostnad av allt det övriga? Många läsare kommer antagligen att få en känsla av att boken slutar just när det roliga skall börja: målets ställning i tid och rum (alltså de språkhistoriska och dialektgeografiska sammanhangen), syntaxen, ordförrådet och dialektens liv – och i fallet Brändö tyvärr också dialektens död.

Språkhistorien blir ändå inte helt förbisedd, för boken har en kort språkhistorisk tillbakablick – där det mest talas om andra åländska dialekter som i sin tur körs igenom den strukturalistiska köttkvaren. I arbetets strukturalistiska huvuddel

är språkhistoria i princip förbjudet område, trots att den skulle ge enkla och naturliga förklaringar av fenomen som nu måste förklaras med hjälp av onaturliga strukturalistiska resonemang.

Eva Sundbergs bok visar med all tydlighet att Brändöområdet är unikt bland dagens åländska folk-mål, inte genom att vara "makalöst fult" utan genom att ha bevarats så väl och så länge. Sett ur ett vidare perspektiv är det inte så enastående; vissa av de mest typiska dragen är ännu mer accentuerade i åboländska dialekter (vilka författaren berör bara i förbigående och då på basis av föräldrad litteratur), och flera av målets sär-egheter har förekommit i numera utdöda former av östlänstiskt språk. Det är att beklaga att Eva Sundberg inte har fått plats för mycket mer än ljud- och formstrukturer i sin bok. Hennes kärlek till sitt objekt och hennes entusiasm inför uppgiften är inte att ta miste på, och jag vågar tro att hon skulle ha velat berätta mycket mer än det som har passerat in i den trånga strukturalistiska ramen. En grund är dock lagd; nu gäller det bara att komma vidare. Eva Sundberg förfogar över en idealisk plattform för en fortsatt och mångsidigare dialektbeskrivning.

Peter Slotte

Sundberg, Eva: *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård*. Ålands högskola 1993. 205 s.

Röst och språk

Radio- och TV-institutet har gett ut en ny upplaga av skriften *Röst och språk*. Skriften är tänkt som ett hjälpmedel för Rundradions redaktörer, och behandlar såväl röstbehandling som språkvård. Den omarbetade och utvidgade upplagan innehåller t.ex. avsnitt om dialekt i radio och teve, nyhetsspråk och artikulation, samt en kommenterad lista på 55 förrädiska och förargelseväckande finlandismer som det är skäl att undvika i massmedierna.

Röst och språk delas ut gratis till varje svensk-språkig medarbetare på Rundradion. Numera kan utomstående köpa skriften. Priset är 40 mark och den kan beställas på följande adress:

Nina Björkman
Radio- och TV-institutet
PB 76
00024 RUNDRADION
Fax (90) 148 26 12

AMG

Röst och språk. Red. Stina Bäckström, Johanna Frejborg och Lena Relander. Utgivare: Radio- och TV-institutet. Helsingfors 1993. 68 s.